

POSTANOWIENIE

Dnia 13 lipca 2020 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Tomasz Szanciło

w sprawie z powództwa T.C.
przeciwko S.D.
o zapłatę,
na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 13 lipca 2020 r.,
na skutek skargi kasacyjnej powódki
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]
z dnia 12 grudnia 2018 r., sygn. akt I ACa [...],

- 1. odmawia przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania;**
- 2. przyznaje adw. J.P. od Skarbu Państwa –
Sądu Apelacyjnego w [...] wynagrodzenie w kwocie
8.100 zł (osiem tysięcy sto złotych), w tym należny podatek
VAT, tytułem nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej
powódce z urzędu w postępowaniu kasacyjnym;**
- 3. przyznaje adw. A.Z-Ż. od Skarbu
Państwa - Sądu Okręgowego w [...] wynagrodzenie
w kwocie 8.100 zł (osiem tysięcy sto złotych), w tym
należny podatek VAT, tytułem nieopłaconej pomocy
prawnej udzielonej pozwanej z urzędu w postępowaniu
kasacyjnym.**

UZASADNIENIE

W związku ze skargą kasacyjną powódki T.C. od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 12 grudnia 2018 r. Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 398⁹ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy przyjmuje skargę kasacyjną do rozpoznania, jeżeli w sprawie występuje istotne zagadnienie prawne, istnieje potrzeba wykładni przepisów prawnych budzących poważne wątpliwości lub wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów, zachodzi nieważność postępowania lub skarga kasacyjna jest oczywiście uzasadniona. Tylko na tych przesłankach Sąd Najwyższy może oprzeć rozstrzygnięcie o przyjęciu lub odmowie przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania.

W judykaturze wielokrotnie wypowiediano się na temat charakteru skargi kasacyjnej (zob. np. postanowienie SN z dnia 13 czerwca 2018 r., II CSK 71/18, niepubl.). Wskazano m.in. że skarga kasacyjna została ukształtowana w przepisach kodeksu postępowania cywilnego jako nadzwyczajny środek zaskarżenia, nakierowany na ochronę interesu publicznego przez zapewnienie rozwoju prawa, jednolitości orzecznictwa oraz prawidłowej wykładni, a także w celu usunięcia z obrotu prawnego orzeczeń wydanych w postępowaniu dotkniętym nieważnością lub oczywiście wadliwych, nie zaś jako ogólnie dostępny środek zaskarżenia orzeczeń umożliwiający rozpoznanie sprawy w kolejnej instancji sądowej.

Koniecznej selekcji skarg pod kątem realizacji tego celu służy instytucja tzw. przedsądu, ustanowiona w art. 398⁹ k.p.c., w ramach której Sąd Najwyższy dokonuje wstępnej oceny skargi kasacyjnej. Ten etap postępowania przed Sądem Najwyższym jest ograniczony - co należy podkreślić - wyłącznie do zbadania przesłanek przewidzianych w art. 398⁹ § 1 pkt 1-4 k.p.c., nie zaś merytorycznej oceny skargi kasacyjnej. W razie spełnienia co najmniej jednej z tych przesłanek, przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania jest usprawiedliwione.

Wniosek o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania skarżąca oparła na przesłankach uregulowanych w art. 398⁹ § 1 pkt 1 i 4 k.p.c. Przesłanki te nie zostały jednak spełnione.

Wystąpienie istotnego zagadnienia prawnego skarżąca upatruje w potrzebie wyjaśnienia możliwości zastosowania art. 5 w zw. z art. 405 k.c. jako podstawy roszczenia. Skarżąca przyznała przy tym, że Sąd Najwyższy wskazywał

wielokrotnie, iż art. 5 k.c. nie może stać się samodzielną podstawą powództwa, jednak każdorazowo wyjaśniał, że ten przepis powinien być wzięty pod uwagę przy rozstrzyganiu każdej sprawy cywilnej, niezależnie od tego, co jest źródłem prawa podmiotowego będącego podstawą zgłoszonego roszczenia, jak również niezależnie od tego, jaki podmiot roszczenie to zgłosił (wyroki SN: z dnia 16 marca 2012 r., IV CSK 322/11, niepubl., z dnia 16 stycznia 2014 r., IV CSK 196/13, OSNC-ZD 2015, nr B, poz. 23, z dnia 16 stycznia 2015 r., III CSK 96/14, OSNC-ZD 2016, nr A, poz. 20). Ponadto wskazała, że w tej sprawie zastosowanie art. 5 k.c.- przy wykładni instytucji bezpodstawnego wzbogacenia - mogłoby tłumaczyć przyczynę czynionego przez powódkę przysporzenia na rzecz pozwanej i niemożliwość spełnienia celu, dla którego to przysporzenie było uczynione. Wyjaśniła również, że sprawa jest związana z relacjami rodzinnymi, których zaburzenie doprowadziło do ubóstwa powódki, za które - jej zdaniem - odpowiada pozwana, a pozostawienie w mocy zaskarżonego wyroku spowoduje rażące naruszenie zasad współżycia społecznego. Rozstrzygnięcie zagadnienia dotyczącego możliwości powoływania się na art. 5 k.c. w powództwie - jako pomocniczej podstawy roszczenia - będzie miało znaczenie dla praktyki sądowej, jak i rozpoznania skargi kasacyjnej.

Istotnym zagadnieniem prawnym w rozumieniu art. 398⁹ § 1 pkt 1 k.p.c. jest zagadnienie objęte podstawami kasacyjnymi, doniosłe z punktu widzenia rozstrzygnięcia sprawy i nierozwiązane dotąd w orzecznictwie, którego wyjaśnienie może się przyczynić do rozwoju prawa i powinno służyć rozstrzyganiu innych podobnych spraw. Jednocześnie jego wyjaśnienie powinno być niezbędne dla rozstrzygnięcia danej sprawy i pozostawać w związku z podstawą faktyczną i prawną wyroku. Powołanie się przez skarżącego na takie zagadnienie wymaga jego sformułowania oraz uzasadnienia występowania w sprawie (zob. np. postanowienia SN: z dnia 28 listopada 2003 r., II CK 324/03, niepubl., z dnia 7 czerwca 2005 r., V CSK 3/05, niepubl., z dnia 13 lipca 2007 r., III CSK 180/07, niepubl., z dnia 21 maja 2013 r., IV CSK 53/13, niepubl., z dnia 10 maja 2019 r., I CSK 627/18, niepubl.).

Wniosek o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania nie spełnia tych wymagań. Przedstawione we wniosku zagadnienie nie stanowi bowiem problemu

o charakterze prawnym, powstałego na tle konkretnych przepisów prawa, a sprowadza się do kwestionowania zasadności stanowiska Sądu Apelacyjnego odnośnie do niezastosowania - w okolicznościach sprawy - art. 5 k.c. W uzasadnieniu wniosku nie przedstawiono argumentów wskazujących na konieczność wypracowania reguł dotychczas nieomówionych w orzecznictwie i doktrynie.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego wielokrotnie wyjaśniano zasady wykładni i przesłanki stosowania art. 5 k.c. Wskazano, że ten przepis określa granice, w jakich osoba uprawniona może czynić użytek z przysługującego jej prawa podmiotowego i znajduje zastosowanie, gdy ocena konkretnego stanu faktycznego – przy uwzględnieniu określonej normy prawnej – prowadzi do wniosku, że korzystanie przez uprawnionego z jego prawa jest sprzeczne ze wskazanymi w nim zasadami. Norma ta służy wyłącznie ochronie osoby zobowiązanej i nie może być samodzielną podstawą nabycia praw podmiotowych, te bowiem wywodzą się ze stanowiących je norm prawa materialnego (zob. wyroki SN: z dnia 28 kwietnia 2000 r., II CKN 258/00, niepubl., z dnia 19 marca 2002 r., IV CKN 892/00, niepubl., z dnia 16 marca 2012 r., IV CSK 322/11, niepubl., z dnia 16 stycznia 2014 r., IV CSK 196/13, OSNC-ZD 2015, nr B, poz. 23, z dnia 16 stycznia 2015 r., III CSK 96/14, OSNC-ZD 2016, nr A, poz. 20). Norma zawarta w art. 5 k.c. dotyczy wyłącznie nadużycia prawa podmiotowego, a więc takiego jego wykonywania, które jest sprzeczne z podanymi kryteriami. Zastosowanie tego przepisu jest więc możliwe jedynie wówczas, gdy spełnione są jego przesłanki (istnienie uprawnienia, czynienie z niego użytku oraz sprzeczność tego użytku z kryteriami wskazanymi powołanym przepisem). Z istoty, obronny charakter art. 5 k.c. sprawia, że utrwaloną już zasadą jest, iż nie może on stanowić podstawy dochodzenia roszczeń. Przeciwny wniosek nie wynika z orzeczeń powołanych przez skarżącą.

Sąd Najwyższy prezentuje przy tym konsekwentnie pogląd, że zasady współżycia społecznego w rozumieniu art. 5 k.c. są pojęciem pozostającym w nierozłącznym związku z całokształtem okoliczności danej sprawy i w takim całościowym ujęciu wyznaczają podstawy, granice i kierunki jej rozstrzygnięcia w wyjątkowych sytuacjach, które przepis ten ma na względzie. Dlatego dla jego

zastosowania konieczna jest ocena całokształtu szczególnych okoliczności danego wypadku w ścisłym powiązaniu nadużycia prawa z konkretnym stanem faktycznym (zob. m.in. wyroki SN: z dnia 22 listopada 1994 r., II CRN 127/94, niepubl. i z dnia 2 października 2015 r., II CSK 757/14, niepubl.). Stosowanie klauzuli generalnej jest uzasadnione zwłaszcza wówczas, gdy dochodzi do niezgodności funkcjonalnej i aksjologicznej pomiędzy obowiązującymi przepisami stworzonymi na miarę sytuacji typowych, a konkretnym stanem faktycznym poddanym ocenie. Zwroty użyte w art. 5 k.c. w istocie nawiązują do zasad słuszności, dobrej wiary w sensie obiektywnym, zasad uczciwości obowiązujących w stosunkach cywilnoprawnych i lojalności wobec partnera oraz akceptowalnych i godnych ochrony reguł rzetelnego postępowania w stosunkach społecznych (zob. m.in. wyroki SN: z dnia 3 października 2000 r., I CKN 308/00, BSN 2001, nr 1, s. 9 i z dnia 4 października 2001 r., I CKN 458/00, niepubl.).

Konstrukcja nadużycia prawa podmiotowego pozostawia znaczny margines swobody w ocenie, czy dane zachowanie mieści się w granicach prawa podmiotowego, czy też stanowi nadużycie prawa podmiotowego. Z tego powodu możliwość tworzenia przez Sąd Najwyższy ogólnych i uniwersalnych standardów interpretacyjnych jest w tym zakresie w poważnym stopniu ograniczona (por. postanowienie SN z dnia 26 marca 2014 r., V CSK 344/13, niepubl., wyrok SN z dnia 8 maja 2015 r., V CSK 370/15, niepubl.).

Bogactwo stanów faktycznych, implikujące niuansowanie oceny prawnej w zakresie możliwości kwalifikowania postępowania strony domagającej się realizacji zobowiązania od pozwanego, jako nadużycia prawa podmiotowego, w tego rodzaju sprawach przez sądy powszechne, nie stanowi problemu prawnego powstałego na tle konkretnych przepisów prawa, których rozstrzygnięcie niezbędne dla sprawy, stwarza realne i poważne trudności, przekraczające poziom występujący zwykle w przypadku każdego procesu decyzyjnego sądu orzekającego w konkretnej sprawie.

W konsekwencji, stosowanie klauzuli generalnej z art. 5 k.c. pozostaje domeną sądów *meriti*, a Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym, mógłby zakwestionować oceny tych sądów, gdyby były rażąco błędne i krzywdzące (zob. m.in. postanowienie SN z dnia 15 grudnia 2015 r., III CSK 322/15, niepubl.).

W zakresie stosowania art. 5 k.c. nie ma żadnego automatyzmu i nie można formułować dyrektyw o charakterze ogólnym, w oderwaniu od konkretnego stanu faktycznego danej sprawy. Zasady współżycia społecznego mogą stanowić podstawę do dokonania korekt w ocenie nietypowego wypadku, nie służą jednak do uogólnień w sytuacjach uznawanych za typowe.

Niezależnie od powyższego problem, którego wyjaśnienie byłoby konieczne do rozstrzygnięcia danej sprawy, musi być sformułowany na bazie wiążącego Sąd Najwyższy stanu faktycznego (art. 398¹³ § 2 k.p.c.), nie może być zatem modyfikowany lub uwzględniany jedynie wybiórczo, na potrzeby sformułowania wniosku o przyjęcie skargi do rozpoznania. Skarżąca zasady tej nie respektuje, w podstawach skargi wprost zarzucając naruszenie art. 233 § 1 k.p.c. i kwestionując dokonaną przez Sąd Apelacyjny ocenę dowodów, którą Sąd Najwyższy jest związany (art. 398³ § 3 i art. 398¹³ § 2 k.p.c.).

Argumentacja prawna powołana przez skarżącą nie pozwala przyjąć, aby zagadnienie to mogło - z punktu widzenia okoliczności rozstrzyganej sprawy - zostać uznane za istotne zagadnienie prawne w rozumieniu art. 398⁹ § 1 pkt 1 k.p.c. Zostało ono dostatecznie wyjaśnione w dotychczasowej judykaturze Sądu Najwyższego. Co istotne, nie występuje istotne zagadnienie prawne, jeżeli we wcześniejszym orzecznictwie Sąd Najwyższy wyraził już pogląd na określony temat, a nie zachodzą okoliczności uzasadniające zmianę tego poglądu. Nie zachodzi zatem podstawa do ponownej wypowiedzi Sądu Najwyższego w tym przedmiocie.

Tylko dla porządku warto wskazać, że w nauce prawa podkreślono, iż poszukując optymalnej kolejności, która pozwala najlepiej oddać istotę instytucji nienależnego świadczenia, warto sięgnąć do podziału logicznego, czyniąc to przy zastosowaniu dwóch kryteriów: kryterium zaistnienia czynności prawnej oraz kryterium zaistnienia zobowiązania, ponieważ trzecia cecha: spełnienie świadczenia, występuje z natury rzeczy zawsze w omawianych sytuacjach. Przepis ten reguluje bowiem tzw. nadużycie prawa podmiotowego i nie może być stosowany w sytuacji, w której doszło do wzbogacenia z jednej strony i zubożenia z drugiej - bez podstawy prawnej. W tego rodzaju okolicznościach znajdują zastosowanie art. 405 i n. k.c., a nie art. 5. Norma zawarta w art. 5 k.c. dotyczy

wyłącznie nadużycia przez powoda prawa podmiotowego (ewentualnie przez pozwanego, składającego określony zarzut).

Przewidziana w art. 398⁹ § 1 pkt 4 k.p.c. oczywista zasadność skargi kasacyjnej zachodzi wówczas, gdy z jej treści, bez potrzeby głębszej analizy oraz szczegółowych rozważań, wynika, że przytoczone podstawy kasacyjne uzasadniają uwzględnienie skargi. W wypadku, gdy strona skarżąca twierdzi, że jej skarga kasacyjna jest oczywiście uzasadniona, powinna przedstawić argumentację prawną, wyjaśniającą w czym ta oczywistość się wyraża oraz uzasadnić to twierdzenie. Powinna w związku z tym wykazać kwalifikowaną postać naruszenia prawa materialnego i procesowego, polegającą na jego oczywistości *prima facie*, przy wykorzystaniu podstawowej wiedzy prawniczej (zob. m.in. postanowienia SN: z dnia 10 stycznia 2003 r., V CZ 187/02, OSNC 2004, nr 3, poz. 49, z dnia 14 lipca 2005 r., III CZ 61/05, OSNC 2006, nr 4, poz. 75, z dnia 26 kwietnia 2006 r., II CZ 28/06, niepubl., z dnia 29 kwietnia 2015 r., II CSK 589/14, niepubl.). Przestanką przyjęcia skargi kasacyjnej nie jest oczywiste naruszenie konkretnego przepisu prawa materialnego lub procesowego, lecz sytuacja, w której naruszenie to spowodowało wydanie oczywiście nieprawidłowego orzeczenia (zob. postanowienie SN z dnia 8 października 2015 r., IV CSK 189/15, niepubl. i przywołane tam orzecznictwo).

Oczywistej zasadności skargi kasacyjnej skarżąca upatruje w rażącym - jej zdaniem - naruszeniu przepisów prawa procesowego, zwłaszcza art. 233 § 1 w zw. z art. 391 k.p.c. oraz art. 378 § 1 i art. 382 k.p.c., polegającego na przejęciu przez Sąd drugiej instancji za własne ustaleń faktycznych Sądu pierwszej instancji, bez poczynienia adekwatnych merytorycznych rozważań w tej kwestii, gdy tymczasem zarzuty apelacji obejmowały przede wszystkim sprzeczność ustaleń Sądu pierwszej instancji ze zgromadzonym materiałem dowodowym. Skutkowało to tym, że zarzuty apelacyjne nie zostały w istocie rozpoznane.

W art. 378 § 1 k.p.c. nałóżono na sąd drugiej instancji obowiązek ponownego rozpoznania sprawy w granicach apelacji, co oznacza nakaz wzięcia pod uwagę wszystkich podniesionych w apelacji zarzutów i wniosków. Granice apelacji wyznaczają ramy, w których sąd drugiej instancji powinien rozpoznać

sprawę na skutek jej wniesienia. Określają je sformułowane w apelacji zarzuty i wnioski, które implikują zakres zaskarżenia, a w konsekwencji kognicję sądu apelacyjnego. Ponadto sąd drugiej instancji w ramach ustalonego stanu faktycznego stosuje z urzędu prawo materialne (zob. uchwałę 7 sędziów SN z dnia 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008, nr 6, poz. 55). Dlatego sąd rozpoznający apelację powinien odnieść się do wszystkich tych zdarzeń i zarzutów zgłoszonych w postępowaniu apelacyjnym, które mogły spowodować skutki materialno-prawne.

Z kolei art. 382 k.p.c. określa podstawę merytorycznego orzekania przez sąd drugiej instancji, która obejmuje materiał dowodowy zebrany przez sąd pierwszej instancji oraz w postępowaniu apelacyjnym. Zebrany materiał - w rozumieniu tego przepisu - to dowody przeprowadzone w sprawie oraz fakty powszechnie znane, znane sądowi urzędowo, fakty przyznane, a także objęte twierdzeniami jednej strony, co do których druga strona nie wypowiedziała się. Uregulowanie to nakłada na sąd drugiej instancji obowiązek dokonania ponownie własnych ustaleń, które mogą obejmować ustalenia sądu pierwszej instancji przyjęte za własne albo różnić się od tych już poczynionych, a następnie poddania ich ocenie pod kątem prawa materialnego (zob. uchwałę 7 sędziów SN z dnia 23 marca 1999 r., III CZP 59/98, OSNC 1999, nr 7-8, poz. 124).

Sąd drugiej instancji, wbrew stanowisku skarżącej, w pełni zrealizował funkcję kontrolną i rozpoznawczą, wyznaczoną art. 378 § 1 i art. 382 k.p.c., dokonując ponownego i wszechstronnego merytorycznego rozpoznania sprawy. Pisemne motywy rozstrzygnięcia zostały przedstawione w sposób umożliwiający przeprowadzenie kontroli kasacyjnej. Sąd Apelacyjny, uznając trafność ustaleń faktycznych i słuszność oceny dowodów dokonanej przez Sąd Okręgowy, przyjął je za własne, za wyjątkiem tych ustaleń, które dotyczą konkretnych wpłat dokonywanych przez powódkę do rąk S.C. - z przeznaczeniem na budowę domu, a także odniósł się do wszystkich zarzutów apelacyjnych. Lektura pisemnych motywów zaskarżonego wyroku nie daje podstaw do podzielenia tezy, że zapadło ono z oczywistym naruszeniem prawa procesowego i prawa materialnego w wyżej przedstawionym rozumieniu przesłanki przyjęcia skargi kasacyjnej z powodu jej oczywistości.

W konsekwencji, skarżąca w żaden sposób nie wykazała, aby zaskarżone rozstrzygnięcie było oczywiście nieprawidłowe w przedstawionym wyżej rozumieniu przesłanki przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania.

Na marginesie jedynie trzeba wskazać, że podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów (art. 398³ § 3 k.p.c.). W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że skarga kasacyjna nie może być oparta na zarzucie naruszenia art. 233 § 1 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c., określającego kryteria oceny wiarygodności i mocy dowodów (zob. np. wyroki SN: z dnia 23 września 2005 r., III CSK 13/05, OSNC 2006, nr 4, poz. 76, z dnia 24 listopada 2005 r., IV CSK 241/05, niepubl., z dnia 26 kwietnia 2006 r., V CSK 11/06, niepubl., z dnia 8 października 2009 r., II CSK 222/09, niepubl.).

Z przytoczonych względów, na podstawie art. 398⁹ § 2 k.p.c., Sąd Najwyższy odmówił przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania, nie znajdując też okoliczności, które w ramach przedsądu jest obowiązany brać pod uwagę z urzędu.

O kosztach pełnomocników stron, wyznaczonych z urzędu, orzeczono na podstawie § 8 pkt 7 w zw. z § 16 ust. 4 pkt 2 w zw. z § 4 ust. 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 18), z uwzględnieniem wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 kwietnia 2020 r. (SK 66/19, Dz.U. z 2020 r., poz. 769), a więc przy uwzględnieniu § 2 pkt 7 ww. rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r.